

Калініченко О. М.,
аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету

МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: НАПРЯМИ ЛІНГВОПОЕТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Стаття присвячена аналізу основних напрямів лінгвопоетологічних досліджень мультимодальності художнього тексту, представлених у працях вітчизняних та зарубіжних учених. Розглянуто роль та подальші перспективи цих наукових розвідок для сучасних стилістичних студій. Продемонстровані мультимодальні та інтермедіальні елементи в романі В. Вулф "To the Lighthouse" («На маяк»).

Ключові слова: модус, мультимодальність, інтермедіальність, мультимодальна стилістика.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних лінгвостилістики і лінгвопоетики характеризується дією конвергентних і дивергентних процесів, що, з одного боку, приводять до їх розгалуження на низку напрямів і течій, а з іншого – сприяють їх інтеграції [2, с. 47] на основі тієї чи іншої проблематики, що потребує для свого вирішення міждисциплінарних зусиль. Однією з таких проблем, що впливає з феноменології поєднання різних семіотичних модусів буття об'єкта дослідження, є явище мультимодальності [17, с. 117].

Нещодавно на стику стилістики і соціальної семіотики виникла нова галузь досліджень – мультимодальна стилістика, яка фокусується на вивченні способів конструювання значень і породженні смислів у ракурсі не лише власне вербальних, а й аудіальних, просторових, візуальних та інших модусів [16]. Об'єктом дослідження мультимодальної стилістики, окрім різноманітних дискурсивних утворень, до яких належать комікси, реклама, кінофільми, театральні вистави, пісні, є й власне художній текст в інтерсеміотичній поліаспектності його візуальних, графічних і поліграфічних параметрів [2, с. 47].

Актуальність цієї статті зумовлена стрімкою тенденцією до інтеграції різноманітних сенсорних модусів, що відбивають присутність різних видів мистецтва у межах художнього дискурсу, що стає дедалі більш багатомірним, поєднуючи різноманітні мистецькі техніки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мультимодальність як окреме явище не привертала уваги вчених-гуманітаріїв до кінця ХХ століття, проте вся практика комунікації і написання мистецьких творів (художніх текстів, картин, музики, фільмів тощо) завжди була мультимодальною [12, с. 79]. Г. Кресс визначає мультимодальність як процес спілкування із залученням різних модусів (письма, усного мовлення, жестів, візуальних образів тощо). Власне модус, за Г. Крессом, є каналом комунікації, культурно впізнаваним шляхом передачі інформації від одного співрозмовника до іншого [12, с. 114].

Е. Болдрі і П. Тібо наголошують на тому, що семіотичні ресурси (модуси), використані для створення мультимодальних текстів, не є протиставленими один одному, проте, навпаки, об'єднані у комплексній цілісності тексту, який не можна спростити чи пояснити лише як набір окремих частин [9, с. 18].

Метою статті є визначення ролі мультимодальності у сучасній англійській художній літературі та окреслення подальших перспектив розбудови мультимодальних студій. Оскільки аспект мультимодальності є порівняно новим у стилістиці, важливими є огляд основних напрямів лінгвопоетологічних досліджень мультимодальності художнього тексту та виявлення лакун у дослідженнях цього явища.

Основними завданнями роботи є такі:

- уточнити зміст поняття мультимодальності у лінгвістиці;
- окреслити основні напрями й підходи до аналізу мультимодальності художнього тексту у вітчизняних та зарубіжних стилістичних студіях;
- визначити роль мультимодальності у сучасних англійських художніх текстах;
- намітити перспективні напрями досліджень у галузі мультимодальної стилістики.

Виклад основного матеріалу. Близьким до поняття мультимодальності художнього тексту є його інтермедіальність, яка розглядається як особливий тип внутрішньотекстових взаємозв'язків у художньому творі, що є заснованим на взаємодії художніх кодів різних видів мистецтв [8, с. 153].

Нині і мультимодальність, і інтермедіальність художнього тексту залишаються предметом інтересу багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Більшість дослідників вивчає мультимодальність художньої прози з позицій соціальної семіотики [9; 12; 16; 18; 19].

Серед таких праць варто відзначити розгляд Г. Крессом і Т. вен Люеном функцій колористичного модусу в художньому творі [13]. Так, Т. вен Люен не лише аналізує семіотичне, філософське, культурно-історичне, релігійне, естетичне підґрунтя у сприйнятті модусу кольору в мистецтві, літературі та повсякденному житті, але й розробляє власну «параметричну теорію кольору». У межах цієї теорії запропоновано нову класифікацію кольорів відповідно до гармонії чи контрасту їхніх рис у різних вимірах колористичного модусу завдяки застосуванню спеціальних кодувальних схем [19, с. 58–60].

Об'єктом досліджень Е. Болдрі і П. Тібо є взаємодія модусів мовлення, музики та звуку у їх інтеграції. Подібно до Г. Кресса та Т. вен Люена, вони спираються на соціальну семіотику М. Халлідея, застосовуючи «принцип інтеграції ресурсів» (resource integration principle) для аналізу способів взаємодії модусів у тексті [9, с. 4]. Ще один запропонований ними принцип – «принцип компресії значень» (meaning-compression principle) – «стосується ефекту взаємодії семіотичних засобів нижчих [текстових] рівнів, що відбувається на більш високих рівнях, де значення утворюється та інтерпретується» [9, с. 19].

Іншу течію у мультимодальних розвідках представляє Ч. Форсевіл, який використовує когнітивний підхід у дослідженнях. У своїх працях він не лише виявляє картинковий,

візуальний (pictorial) тип метафор у рекламному дискурсі, але й пропонує схему для їх аналізу [10, с. 165–180]. На думку Н. Нойгард, праці Ч. Форсевілла, присвячені мультимодальній реалізації концептуальних метафор, доповнюють теорію метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона, заповнюючи в ній певні лакуни [17, с. 118].

Мультимодальні дослідження когнітивного гатунку, як вже було зазначено, завдяки своїй поліаспектності, охоплюють не лише художні тексти, а й драматичні твори [14], кіно і телебачення [15], а також так звану цифрову, або дигітальну, прозу [11].

Аналіз художнього тексту в мультимодальному аспекті є предметом дослідження й деяких вітчизняних [3; 4; 6] і російських лінгвістів [5; 7], серед яких слід відзначити праці О.П. Воробйової [1; 2; 20], якій належить класифікація виявів мультимодальності в англомовному художньому тексті. Так, згідно з цією класифікацією мультимодальність поділяється на експліцитну (зовнішню), імпліковану (вбудовану, приховану) та інтегровану [2], а її вияви можуть набувати вигляду конфігурацій різних семіотичних модусів (візуального, аудіального, смакового, тактильного тощо), художньої імітації інших видів мистецтва (екфрасис, музичність тощо), трансгресії між матеріальним і ментальним, «реальним» і віртуальним художніми світами або словесної голографії [1; 2; 20].

Особливе місце у цих роботах займає аналіз модусу музичності у художньому тексті. На думку О.П. Воробйової, музичність прози знаходить свій вияв щонайменше в п'яти маніфестаціях: експлікованій словесній, фоносемантичній та / або синтаксичній імітації звукового ряду, певних музичних жанрів або напрямів; імітації музичних форм; домінантному чи контрапунктному мотиву, що слугує сюжетним стрижнем або фоном для розгортання художньої оповіді та в прихованій присутності музичного ритму і мелодики [1, с. 34], а також художній репрезентації сприйняття музики оповідачем чи персонажем художнього твору.

Мультимодальні дослідження відіграють важливу роль в аналізі поезії художнього тексту. Розглянемо прояви мультимодальності у відомому романі англійської письменниці Вірджинії Вулф "To the Lighthouse" («На маяк»). Цей твір належить до епохи літературного модернізму, характерними рисами якого є розмитість форм під впливом імпресіонізму та постімпресіонізму [2, с. 3], фрагментарність, ускладнення структур, використання техніки потоку свідомості, а також інтеграція таких видів мистецтва, як живопис і музика, у художньому тексті.

Образотворча естетика В. Вулф у цілому подібна до імпресіоністичних та постімпресіоністичних замальовок. Описи природи, людей та предметів відзначаються детальністю, акцентом на дрібних, але важливих для автора речах. Завдяки техніці потоку свідомості ці описи набувають хаотичності та розмитості; картинка стає більш об'ємною, наповненою переливами палітри емоцій оповідача.

"But outside a great storm was raging and blowing so hard that he could scarcely keep his feet; houses and trees toppled over, the mountains trembled, rocks rolled into the sea, the sky was pitch black, and it thundered and lightened, and the sea came in with black waves as high as church towers and mountains, and all with white foam at the top" [21, с. 28];

"So with the house empty and the doors locked and the mattresses rolled round, those stray airs, advance guards of great armies, blustered in, brushed bare boards, nibbled and fanned, met

nothing in bedroom or drawing-room that wholly resisted them but only hangings that flapped, wood that creaked, the bare legs of tables, saucepans and china already furred, tarnished, cracked" [21, с. 62].

Гармонійність таких описів можна побачити лише «на відстані», тобто абстрагувавшись від детальних «мазків» та «штрихів» і піднявшись на більш високий щабель сприйняття тексту. Це дає змогу охопити загальну картину, що перебуває в нечіткій, але яскравій «димці».

Присутність музичних мотивів у романі є експліцитно вираженою у багатьох аспектах. Для проведення більш детального аналізу використаємо зазначену вище класифікацію музичності прози за О.П. Воробйовою. Відповідно до неї у романі В. Вулф "To the Lighthouse" експлікована імітація музичних технік і жанрів виражається у застосуванні таких стилістичних прийомів, як:

– алітерація та асонанс (для створення «музичного» звуку): "*she was stern, she was searching, she was beautiful like that light*" [21, с. 30]; "*The fatal sterility of the male plunged itself, like a beak of brass, barren and bare*" [21, с. 17];

– ономотопея (наслідування звуків природи – «природної музики»), наприклад, використання звуку [ʃ] для створення «музики» хвиль: "*And Andrew shouted that the sea was coming in, so she leapt splashing through the shallow waves on to the shore*" [21, с. 36];

– повтори усіх видів (включаючи анафору, епіфору тощо) на рівні окремих слів, речень та абзаців: "*Hehadthoughtoft, often and often*" [21, с. 10]; "*Odiouslittleman, thought Mrs. Ramsay, why goon sayingt hat?...This going to the Lighthouse was a passion of his, she saw, and then, as if her husband had not said enough, with his caustic saying that it would not be fine tomorrow, this odious little man went and rubbed it in all over again*" [21, с. 6].

Імітація музичних форм знаходить вираження в наслідуванні фуги, для якої характерні багатоголосся та повтор теми у різних голосах: "*the Swissgirl, whowouldratherg owithoutabaththanwithoutfreshair; butthenathome, shehadsaid, <themountainsaresobeautiful>*". "*She had said that last night looking out of the window with tears in her eyes. "The mountains are so beautiful". "Her father was dying there, Mrs. Ramsay knew. He was leaving them fatherless... He had cancer of the throat. At the recollection – how she had stood there, how the girl had said, "At home the mountains are so beautiful"*" [21, с. 16]. Фраза "*the mountains are so beautiful*" (а гори такі красиві) повторюється у різних голосах з дещо різною інтонацією, що створює «поліфонію» (багатоголосся) тексту.

Домінантним (контрапунктним) музичним мотивом, що слугує сюжетним стрижнем для розгортання художньої оповіді в аналізованому романі, є форма сонатного алегро, яка подібна до тричастинної форми роману. Його перша частина ("The Window") відповідає класичній сонатній експозиції. Головна тема розгорається у м'якому, спокійному ключі, основної «тональності» твору, тоді як побічна тема виражена, як і в сонатному алегро, більш драматично, в тональності «домінанти», а не «тоніки».

Друга частина сонатного алегро (розробка) зазвичай базується на протиставленні головної та побічної тем. Те ж саме відбувається у другій частині роману ("Time Passes"). Темі, представлені у першій частині, вступають у конфлікт, збільшуючи загальну напруженість роману.

У третій частині сонатного алегро (репризи) теми, що протиставлялися одна одній, знову набувають єдності та звучать у головній тональності, так само як і теми, що також повертаються до м'якого, ліричного звучання.

До *прихованих музичних мотивів* у романі можна віднести «звучання» пісні з її рефренами та розвинутою системою образів: “*All of this danced up and down, like a company of gnats, each separate but all marvelously controlled in an invisible elastic net – danced up and down in Lily’s mind*” [21, с. 11]. Декламація вірша подібна до звучання маршу: “*Stormed at by shot and shell, boldly we rode and well, flashed through the valley of death, volleyed and thundered*” [21, с. 14].

Художня репрезентація сприйняття музики простежується протягом усього твору. Здебільшого музика слугує об’єктом виконання: спів персонажів, декламація віршів, переказ казки, слова вірша, що пролунали «неначе музика», хоча й не з вуст героїні, але виразили її душевний стан і здалися їй власними словами [21, с. 50].

Таким чином, роман В. Вулф “*To the Lighthouse*” інтегрує всі вищезазначені типи музичності в художній прозі. Не менш значущою є присутність у ньому образотворчих технік. Це дає підстави вважати роман імпліковано мультимодальним і таким, що потребує додаткових досліджень у напрямі поєднання мультимодальності й інтермедіальності.

Остання становить значний інтерес для сучасних стилістичних студій, стаючи дедалі більш експлікованою, часто новаторською і неочікуваною, зокрема завдяки появі нових видів мистецтва і літературних жанрів, зумовлених розвитком Інтернету і соціальних мереж. До того ж, значна кількість сучасних художніх текстів знаходить продовження, доповнення і додаткову інтерпретацію в екранізаціях і театральних постановках, що підсилює їх мультимодальність.

Перед мультимодальною стилістикою як новою галуззю стоїть низка завдань. По-перше, видається необхідним з’ясувати, чим є власне модус. Наприклад, модуси усного та писемного мовлення не є однорідними й не можуть бути віднесені до однієї модальної категорії. Кожен з них, у свою чергу, поділяється на підмодуси (слова і звук для усного мовлення; надруковані слова, шрифт, колір та інші типографічні параметри для письмового мовлення), які теж потребують додаткової класифікації [17, с. 118–119]. Вимагають розрізнення і модуси окремих жанрів та стилів усного й писемного мовлення.

По-друге, проблемою залишається вибір способу інтерпретації мультимодального дискурсу: аналіз модусу за модусом чи їх цілісної взаємодії. Хоча більшість сучасних лінгвістів схиляється до думки, що нові смисли в мультимодальному дискурсі виникають лише в результаті комплексної інтеракції модусів, а не їх окремої присутності у тексті, це питання продовжує спонукати вчених до подальших розвідок у цьому напрямі. Існує думка, що мета створення комплексної «граматики мультимодальності», яка б охоплювала всі наявні модуси та їх взаємодію, може так і залишитися недосяжною [17, с. 119].

Висновки. Таким чином, сучасні мультимодальні й інтермедіальні дослідження є перспективною галуззю стилістичної інтерпретації художнього тексту, що потребує удосконалення термінологічного апарата, створення нових класифікацій та розробки нових теорій. До цього спонукають технологічний прогрес, стрімкий розвиток мистецтва та їх інтеграція, а також зацікавленість учених у цій досить новій галузі лінгвістичних досліджень.

Література:

1. Воробйова О.П. Спокушання музикою: емоційна аура музичних мотивів у художній прозі (когнітивний етюд) / О.П. Воробйова // Світ емоцій у дзеркалі когніції: мова, текст. Дискурс : тези доповідей Круглого столу, присвяченого ювілею проф. О.П. Воробйової (27 вересня 2012 р.). – К., 2012. – С. 34.
2. Воробйова О.П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф: модусы, фракталы, фузии / О.П. Воробйова // Когніція, комунікація, дискурс : електронний збірник наукових праць. Серія «Філологія». – №1. – X., 2010. – С. 47–74. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-nol-2010>.
3. Град Н.Я. Сучасні мультимодальні студії: модальна лінгвістика та мультимодальна стилістика / Н.Я. Град // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 4. – С. 49–51.
4. Гудзь Н.О. Мультимодальність як визначальна риса веб-сайтів екологічної тематики / Н.О. Гудзь // Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблем перекладу : тези доповідей всеукраїнської наукової конференції пам’яті доктора філологічних наук, професора Д.І. Квеселевича. – 2014. – С. 24–27.
5. Кибрик А.А. Мультимодальная лингвистика / А.А. Кибрик [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ilingran.ru/kibrik/Multimodal@Cog_Studies_2010.pdf.
6. Макарук Л.Л. Специфіка сучасного англomовного мультимодального дискурсу / Л.Л. Макарук // East European Journal of Psycholinguistics. – 2014. – Вип 1. – № 2. – С. 70–78.
7. Мещеряков В.Н. К вопросу о модальности текста / В.Н. Мещеряков // Филологические науки. – 2001. – № 4. – С. 99–105.
8. Синяя А.В. Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века / А.В. Синяя // К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана : материалы международной научной конференции (18 мая 2001 г., г. Санкт-Петербург). Серия “Symposium”. – СПб., 2001. – № 12. – С. 149–156.
9. Baldry A. Multimodal Transcription and Text Analysis / A. Baldry, P.J. Thibault. – London ; Oakville : Equinox, 2006. – 270 p.
10. Forceville Ch. Pictorial Metaphor in Advertising / Ch. Forceville. – London ; New York : Routledge, 1996. – 233 p.
11. Gibbons A. “I contain multitudes”: Narrative modality and the book that bleeds / A. Gibbons / New Perspectives on Narrative and Multimodality / Ed. by R. Page. – New York ; London : Routledge, 2010. – P. 99–114.
12. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication / G. Kress. – New York : Routledge, 2010. – 212 p.
13. Kress G. Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication / G. Kress, Th. van Leeuwen. – Oxford, UK : Oxford University Press, 2001. – 142 p.
14. McIntyre D. Integrating multimodal analysis and the stylistics of drama: A multimodal perspective on Ian McKellen’s Richard III / D. McIntyre // Language and Literature. – 2008. – № 17 (4). – P. 309–334.
15. Montoro R. Cinematic mind style and modal systems / R. Montoro // Telecinematic Discourse: An Introduction to the Fictional Language of Cinema and Television / Ed. by R. Piazza, F. Rossi, M. Bednarek. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2011. – P. 69–83.
16. Murray J. Composing multimodality / J. Murray // Multimodal Composition: A Critical Sourcebook / Ed. by Claire Lutkewitte. – Boston : Bedford, 2013. – P. 41–48.
17. Key Terms in Stylistics / [N. Nørgaard, B. Busse, R. Montoro]. – London ; New York : Continuum, 2010. – 269 p.
18. Nørgaard N. Multimodality and the literary text: Making sense of Safran Foer’s Extremely Loud and Incredibly Close / N. Nørgaard // New Perspectives on Narrative and Multimodality / Ed. by R. Page. – New York ; London : Routledge, 2010. – P. 115–126.
19. Leeuwen Th. van The Language of Colour: an Introduction / Th. van Leeuwen. – London : Routledge Publishing Co., 2011. – 120 p.
20. Vorobyova O. Music, mobility, intermediality: an affective dimension / O. Vorobyova // 32-stPALACConference “Mobile Stylistics”. Book

of Abstracts. University of Heidelberg, 31 July–4 August, 2013. – Heidelberg : University of Heidelberg, 2013. – P. 151.

21. Woolf V. To the Lighthouse / V. Woolf [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.books.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/tothe_lighthouse.

Калиниченко О. М. Мультиmodalность художественного текста: направления лингвопоэтологических исследований

Аннотация. Статья посвящена анализу основных направлений лингвопоэтологических исследований мультиmodalности художественного текста, представленных в работах отечественных и зарубежных ученых. Рассмотрена роль и дальнейшие перспективы подобных научных разработок для современных стилистических студий. Продемонстрированы мультиmodalные и интермедийные элементы в романе В. Вулф “To the Lighthouse” («На маяк»).

Ключевые слова: модус, мультиmodalность, интермедийность, мультиmodalная стилистика.

Kalinichenko O. Multimodality of literary text: vectors of linguopoetic research

Summary. The article focuses up on the analysis of the main trends in linguopoetic research of literary text multimodality, addressed by Ukrainian and foreign scholars. It examines the significance and further prospects of such research for contemporary stylistic studies with a special emphasis on the multimodal and intermedial elements in V. Woolf’s “To the Lighthouse”.

Key words: mode, multimodality, intermediality, multimodal stylistics.